

Київський університет імені Бориса Грінченка

Інститут людини

Кафедра практичної психології

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор з науково-методичної та
навчальної роботи

Жильцов О.Б.

« 05 » * 09 20 19 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Теорії розвитку людини

для студентів

спеціальності 053 Психологія

освітнього рівня другого (магістерського)

освітньої програми 053.00.02 Практична психологія

спеціалізації _____

Київ – 2019

Розробники: Клібайс Тетяна Володимирівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології.

Викладачі: Клібайс Тетяна Володимирівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології.

Робочу програму розглянуто і затверджено на засіданні кафедри (циклової комісії) практичної психології

Протокол від 23.серпня 2018 р. № 8

Завідувач кафедри _____ (О.М. Лозова)

(підпис)

Робочу програму погоджено з гарантом освітньої програми (керівником освітньої програми 053.00.02 Практична психологія)

(назва освітньої програми)

3.09.2018 р.

Керівник освітньої програми _____ (О.М. Лозова)

(підпис)

Робочу програму перевірено

03.09.2018 р.

Заступник директора/декана _____ (Р.О. Павлюк)

(підпис)

Пролонговано:

на 2019/2020 н.р. _____ (підпис) (О.М. Лозова, « 23 » 08 20 19 р., протокол № 7)

(ПІБ)

на 20__/20__ н.р. _____ (підпис) (_____), « ____ » ____ 20__ р., протокол № ____

(підпис)

(ПІБ)

на 20__/20__ н.р. _____ (підпис) (_____), « ____ » ____ 20__ р., протокол № ____

(підпис)

(ПІБ)

на 20__/20__ н.р. _____ (підпис) (_____), « ____ » ____ 20__ р., протокол № ____

(підпис)

(ПІБ)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Характеристика дисципліни за формами навчання	
	денна	заочна
Вид дисципліни	обов'язкова	
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська	
Загальний обсяг кредитів / годин	4/120	
Курс	5	5
Семестр	1	1
Кількість змістових модулів з розподілом:	4	
Обсяг кредитів	4	4
Обсяг годин, в тому числі:	120	120
Аудиторні	32	16
Модульний контроль	8	-
Семестровий контроль	-	-
Самостійна робота	80	104
Форма семестрового контролю	залік	залік

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета даного курсу – ознайомити студентів із основними теоріями розвитку, сформувати здатність використання знання теорій та законів розвитку в психологічній практиці, формувати уміння та навички інформаційно-аналітичної діяльності в галузі психології, розвивати професійне мислення та сприяти професійному зростанню.

При цьому основними *завданнями* курсу є:

- сформувати здатність орієнтуватися в сучасних вітчизняних та зарубіжних теоріях розвитку, аналізувати перспективи дослідження розвитку в психології;
- розширити знання про закономірності, тенденції і основні принципи розвитку;
- поглибити і систематизувати знання про генезу та функціонування окремих процесів розвитку;
- виробити цілісний погляд на онтогенез людини;
- сформувати чітке розуміння взаємопов'язаності і взаємозалежності процесів розвитку;

3. Результати навчання за дисципліною

Вивчивши курс «Теорії розвитку людини» студент повинен:

Знати:

- проблеми та детермінанти розвитку;
- теорії когнітивного розвитку;
- теорії емоційного розвитку;

- теорії морального розвитку,
- теорії особистісного, статевого розвитку та соціального становлення;
- перспективи дослідження розвитку в психології.

Вміти:

- уміти застосовувати знання та розуміння основних концепцій, теорій та фактів розвитку для розв'язання реальних психологічних проблем клієнта;
- уміти компетентно аналізувати ситуацію розвитку особистості та реалізовувати в психологічному консультуванні та психокорекційній роботі різні методологічні підходи, методики та процедури.

4. Структура навчальної дисципліни

Тематичний план для денної форми навчання

Назва змістових модулів, тем	Усього	Розподіл годин між видами робіт					
		Аудиторна:					Самостійна
		Лекції	Семінари	Практичні	Лабораторні	Індивідуальні	
Змістовий модуль I «Загальні проблеми та дослідження розвитку»							
Тема 1. Проблеми та детермінанти розвитку у працях психологів.	16	2	2	-	-	-	12
Тема 2. Перспективи дослідження розвитку в психології.	12	2	2	-	-	-	8
Модульний контроль	2						
Разом	30	4	4	-	-	-	20
Змістовий модуль II «Теорії когнітивного розвитку»							
Тема 3. Когнітивний розвиток. Загальні відомості про когнітивний розвиток.	15	3	2	-	-	-	10
Тема 4. Теорії розвитку сприймання, уваги, пам'яті та мислення	15	3	2	-	-	-	10
Модульний контроль	2						
Разом	32	6	4	-	-	-	20
Змістовий модуль III «Теорії емоційного та морального розвитку»							
Тема 5. Розвиток емоційної регуляції дій. Теорії емоційного розвитку.	15	3	2	-	-	-	10
Тема 6. Моральний розвиток. Теорії моральності.	13	1	2	-	-	-	10
Модульний контроль	2						
Разом	30	4	4	-	-	-	20
Змістовий модуль IV «Теорії статевого розвитку та соціального становлення»							

Тема 7. Соціальний та особистісний розвиток.	12	1	2	-	-	-	10
Тема 8. Психосексуальний розвиток.	12	1	2	-	-	-	10
Модульний контроль	2						
Разом	26	2	4	-	-	-	20
Підготовка та проходження контрольних заходів	-						
Усього	120	16	16	-	-	-	80

5. Програма навчальної дисципліни.

Змістовий модуль I «ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ»

ЛЕКЦІЯ 1. Проблеми та детермінанти розвитку у працях психологів. (2 год.)

Основні проблеми онтогенезу психіки. Основні принципи та теорії розвитку (Л. Сев, Б.Г. Ананьєв, М.С. Каган, Л.С. Виготський, Р. Заззо, Д.Б. Ельконін, П.П. Блонський). Життєвий шлях людини, історична та культурна перспективи. Біологічне та суспільне у розвитку людини. Соціальний генезис вищих психічних функцій. Проблема розвитку в працях Л.С. Виготського, Дж. Боулбі, Г. Харлоу. Теорія прив'язаності Дж. Боулбі, Мері Ейнсворт, теорія сепарації-індивідуації Маргарет Малер. Погляд на детермінанти психічного розвитку у працях Л.С. Виготського, Д.Б. Ельконіна, В.В. Давидова, С.Л. Рубінштейна, Г.С. Костюка та інш.). Процеси розвитку, їх взаємодія. Екологічна модель розвитку У. Бронфенбренера.

Основні поняття: моделі розвитку, зміна розвитку, соціальний генезис, вищі психічні функції, пізнавальний розвиток, біологічний розвиток, культура, життєвий шлях.

ЛЕКЦІЯ 2. Перспективи дослідження розвитку в психології та в інших науках (2 год.).

Сучасний стан досліджень розвитку в психології та в інших науках. Перспективи досліджень розвитку. Методи дослідження розвитку. Проблема інтерпретації даних.

Основні поняття: розвиток, дослідження розвитку, напрямки розвитку.

Семінарське заняття 1. Проблеми та детермінанти розвитку у працях психологів (2 год.).

Семінарське заняття 2. Дослідження розвитку в психології та в інших науках (2 год.).

Змістовий модуль II «ТЕОРІЇ КОГНІТИВНОГО РОЗВИТКУ»

ЛЕКЦІЯ 3. Когнітивний розвиток. Загальні відомості про когнітивний розвиток (3 год.).

Проблема виникнення відчуттів. Розвиток вищих форм сприймання. Диференційна теорія перцептивного навчання та розвитку (Е. Гібсон). Репрезентативно-когнітивні психологічні структури як носії розумового розвитку. Три аспекти єдиного процесу когнітивного розвитку. Спільне в онтогенетичному та історичному розвитку вищих психічних функцій. Теорії когнітивного розвитку: культурно-історична теорія Л.С. Виготського, теорія формування розумових дій П.Я. Гальперіна, етапи розумового розвитку за А. Валлоном.

Основні поняття: відчуття, розвиток психіки, когнітивний розвиток, перцептивне навчання, перцептивний розвиток, селективність уваги, історичний розвиток пізнання, онтогенетичний розвиток пізнання.

ЛЕКЦІЯ 4. Теорії розвитку уваги, пам'яті та мислення (3 год.).

Перебудова пам'яті та уваги. Підвищення селективності уваги.

Три етапи розвитку інтелекту з точки зору головних досягнень когнітивної диференціації. Мислення та його розвиток. Роль мовлення у розвитку мислення людей. Вчення Ж. Піаже та інші дослідження психічного розвитку. Розвиток пам'яті, уваги, мислення (І.М. Сеченов, О.М. Леонтьєв, Запорожець, П.Я. Гальперін). Психофізіологічна теорія розвитку мислення І.М. Сеченова Навчання та когнітивний розвиток. Мова та мислення (Л.С. Виготський, Д.Б. Ельконін, В.В. Давидов). Філогенез, ембріогенез та постнатальний онтогенез морфології мозку. Затримки когнітивного розвитку, їх причини. Питання визначення рівня когнітивного розвитку.

Основні поняття: філогенез, ембріогенез, постнатальний онтогенез, інтелект, когнітивна диференціація, мислення, діяльність.

Семінарське заняття 3. Теорії когнітивного розвитку (2 год.).

Семінарське заняття 4. Теорії розвитку уваги, пам'яті та мислення (2 год.).

Змістовий модуль III

«ТЕОРІЇ ЕМОЦІЙНОГО ТА МОРАЛЬНОГО РОЗВИТКУ»

ЛЕКЦІЯ 5. Розвиток емоційної регуляції дій. Теорії емоційного розвитку (3 год.).

Афективні процеси та їх розвиток. Формування афективних образів. Нижчі афекти та вищі почуття. Теорія емоційного розвитку А. Валлона, Р. Плутчика. Трьохкомпонентна теорія кохання Р. Стернберга.

Мета вивчення

Оволодіння знаннями про емоційний розвиток людини. Здатність застосовувати основні положення концепції А. Валлона для аналізу розвитку емоційної сфери клієнта.

Основні поняття: афективні процеси, нижчі афекти, вищі почуття, афективні образи, афективно-когнітивні структури, базові емоції, активатори емоцій.

ЛЕКЦІЯ 6. Моральний розвиток. Теорії моральності (1 год.).

Моральний розвиток. Психоаналітичні концепції морального розвитку.

Концепція моральності Ж. Піаже. Рівні моральності за Л. Кольбергом. Жіноча концепція моральності за К. Гілліган, Н. Айзенберг.

Основні поняття: Рівні моральності, концепція моральності, психосексуальний розвиток, стадія морального реалізму, стадія морального релятивізму, передконвенційна мораль, конвенційна мораль, постконвенційна мораль, принцип етичного абсолютизму.

Семінарське заняття 5. Теорії емоційного розвитку (2 год.).

Семінарське заняття 6. Теорії моральності (2 год.).

Змістовий модуль IV «ТЕОРІЇ СТАТЕВОГО РОЗВИТКУ ТА СОЦІАЛЬНОГО СТАНОВЛЕННЯ»

ЛЕКЦІЯ 7. Соціальний та особистісний розвиток (1 год.).

Сучасні теорії соціального розвитку. Підходи до розвитку особистості, самоусвідомлення, самооцінки та Я-концепції. Особистісне самоконструювання. Етапи соціалізації та життєві кризи.

Основні поняття: Розвиток особистості, самоактуалізація, особистісні риси, теорія інтенціональності, психоаналіз, соціальний розвиток, зрілість, життєві кризи, психосоціальний розвиток.

ЛЕКЦІЯ 8. Психосексуальний розвиток (1 год.).

Статева поведінка та етапи її розвитку. Теорії статевої ідентифікації, типізації, самокатегоризації та інш. Психоаналітичні теорії психосексуального розвитку (З. Фрейд, К. Юнг, Н. Чодороу). Причини відхилень психосексуального розвитку.

Основні поняття: статева ідентифікація, аутоідентифікація, психологічна диференціація, типізація, модель статево-рольової поведінки, маскуліність, фемінність, андрогінність, статевий розвиток.

Семінарське заняття 7. Соціальний та особистісний розвиток (2 год.).

Семінарське заняття 8. Психосексуальний розвиток (2 год.).

6. Контроль навчальних досягнень

6.1. Система оцінювання навчальних досягнень студентів

Вид діяльності студента	Максимальна к-сть балів за одиницю	Модуль 1		Модуль 2		Модуль 3		Модуль 4	
		кількість одиниць	максимальна кількість балів	кількість одиниць	максимальна кількість балів	кількість одиниць	максимальна кількість балів	кількість одиниць	максимальна кількість балів
Відвідування лекцій	1	2	2	3	3	2	2	1	1
Відвідування семінарських занять	1	2	2	2	2	2	2	2	2
Відвідування практичних занять	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Робота на семінарському занятті	10	2	20	2	20	2	20	2	20
Робота на практичному занятті	10	-	-	-	-	-	-	-	-
Лабораторна робота (в тому числі допуск, виконання, захист)	10	-	-	-	-	-	-	-	-
Виконання завдань для самостійної роботи	5	2	10	3	15	1	5	2	10
Виконання модульної роботи	25	1	25	1	25	1	25	1	25
Виконання ІНДЗ	30	-	-	-	-	-	-	-	-
Разом		9	59	11	65	8	54	8	58
Максимальна кількість балів: 236									
Розрахунок коефіцієнта: $236 : 100 = 2,36$; $K = 2,36$									

6.2. Завдання для самостійної роботи та критерії їх оцінювання

Самостійна робота студентів до Модулю 1 (20 год.).

- Створіть порівняльну таблицю «Теорії розвитку», з пунктами: назва теорії, її засновники, основні терміни, ключові положення.
- Створіть картку принципів розвитку (критерії за Вернером та інш.), на яку ви будете орієнтуватися під час діагностики та інтерпретації її результатів.

Самостійна робота студентів до Модулю 2 (20 год.).

- Підготуйте інтелект-карту розвитку вищих форм сприймання, яка допоможе вам в діагностиці рівня розвитку цього психічного процесу.
- Підберіть методики для вивчення пам'яті, пізнавальної (відчуттів, сприймань, уяви, мислення, мовлення), емоційної та регулятивної (увага, воля) сфери людини.
- Підготуйте резюме відповіді на питання (на вибір): вчення Ж. Піаже та інші дослідження психічного розвитку. Навчання та когнітивний розвиток. Мова та мислення (Л.С. Виготський, Д.Б. Ельконін, В.В. Давидов). Л.С. Выготский Л.С. Мышление и речь. / Выготский Л.С. – М.: Лабиринт, 2012. – 352 с. [Електронний ресурс] Доступ до ресурсу: <http://www.klex.ru/t4>

Самостійна робота студентів до Модулю 3 (20 год.).

- Підберіть методики для вивчення морального розвитку (тест Л. Кольберга «Дилеми Л. Кольберга», діагностика емоційного компоненту морального розвитку за методикою «Сюжетні картинки», методика Моральные дилеммы

(О.А. Карабанова, А.И. Подольский), методика "Справедливість-забота"(С.В. Молчанов), модифікований опитувальник ціннісних орієнтацій М. Рокича (С.В. Молчанов) та нш.). За допомогою цих методик визначте індивідуальні особливості власного морального розвитку.

Самостійна робота студентів до Модулю 4 (20 год.).

1. Підготуйте письмовий аналіз статті Титаренко Т.М. Особистісне самоконструювання: циклічно-поступальна динаміка. Що для вас «самоконструювання»? Титаренко Т. М. Особистісне самоконструювання: циклічно-поступальна динаміка / Т. М. Титаренко // Психологія і особистість. – 2013. – № 1(3). – С. 85–96.
2. Підготуйте короткий аналіз одного розділу (на вибір) книги Лосевої В.К., Лунькова А.И. Психосексуальное развитие ребенка.

Критерії оцінювання:

1. Подана студентом робота повністю відповідає поставленому завданню – 2 б.
2. Всі завдання самостійної роботи виконані повністю – 1 б.
3. В роботі виконано глибокий аналіз інформації – 1 б.
4. Робота подана на перевірку вчасно – 1 б.

6.3. Форми проведення модульного контролю та критерії оцінювання.

Формою модульного контролю є тестові завдання. За кожну правильну відповідь на завдання студент отримує один бал. Максимальний бал за модульну контрольну роботу – 25 балів.

6.4. Форми проведення семестрового контролю та критерії оцінювання.

Формою семестрового контролю є залік.

6.5. Орієнтовний перелік питань для семестрового контролю

Не передбачено навчальним планом.

6.6. Шкала відповідності оцінок

Оцінка	Кількість балів
Відмінно	100-90
Дуже добре	82-89
Добре	75-81
Задовільно	69-74
Достатньо	60-68
Незадовільно	0-59

7. Навчально-методична карта дисципліни

«Теорії розвитку людини»

**Разом: 120 год., лекції – 16 год., семінарські заняття – 16 год.,
модульний контроль – 8 год., самостійна робота – 80 год.**

Тиждень								
Модулі	Модуль I «Загальні проблеми та дослідження розвитку»		Модуль II «Теорії когнітивного розвитку».			Модуль III «Теорії емоційного та морального розвитку»		Модуль IV «Теорії статевого розвитку та соціального становлення»
Кількість балів за модуль	59 балів		65 балів			54 балів		58 балів
Тема	Проблеми та детермінанти розвитку у працях психологів	Перспективи дослідження розвитку в психології.	Теорії розвитку сприймання, уваги, пам'яті та мислення	Теорії розвитку сприймання, уваги, пам'яті та мислення		Розвиток емоційної регуляції дій. Теорії емоційного розвитку.	Моральний розвиток. Теорії моральності	Соціальний та особистісний розвиток Психосексуальний розвиток.
Дати								
Лекції	16бал	16бал	16бал	16бал	1 бал	16бал	16бал	16бал
Практичні заняття	—		—			—		
Семінарські заняття	Проблеми та детермінанти розвитку у працях психологів (11 балів)	Перспективи дослідження розвитку в психології. (11 балів)	Теорії когнітивного розвитку. (11 балів)	Теорії розвитку сприймання, уваги, пам'яті та мислення (11 балів)		Теорії емоційного розвитку. (11 балів)	Теорії моральності (11 балів)	Соціальний та особистісний розвиток (11 балів) Психосексуальний розвиток. (11 балів)
Самостійна робота	5+5 балів		5+5+5 балів			5 балів		5+5 балів
Види поточного контролю	Модульна контрольна робота (25 балів)		Модульна контрольна робота (25 балів)			Модульна контрольна робота (25 балів)		Модульна контрольна робота (25 балів)
Підсумковий контроль	Загальна сума балів за семестр – 100 балів (236 балів із застосуванням коефіцієнта 2,36). Форма контролю – залік .							

8. Рекомендовані джерела

Основна (базова)

1. Бурлачук Л.Ф. Психодіагностика: учебник для вузов. /Л. Ф. Бурлачук – СПб.: Питер, 2007. – 352 с.
2. Выготский Л.С. Мышление и речь. / Выготский Л.С. – М.: Лабиринт, 2012. – 352 с. [Электронный ресурс] Доступ до ресурсу: <http://www.klex.ru/t4>
3. Скотт М. Психология развития: методы исследования. – СПб.: Питер, 2002. – 464 с.
http://royallib.com/book/miller_skott/psihologiya_razvitiya_metodi_issledovaniya.html
4. Чуприкова Н.И. Умственное развитие: Принцип дифференциации. / Н.И. Чуприкова. – СПб.: Питер. 2007. – 448с.
5. Харрис М., Баттерворд Дж. Принципы психологии развития. – „Когито-Центр” – М.: 2000. – 350с.

Додаткова:

1. Акимова М. К. Психологическая диагностика. [Учебник для ВУЗов] / Акимова М. К., Гуревич К. М. – СПб.: Питер, 2007 –656 с.
2. Валлон А. Психическое развитие ребенка. – СПб Питер. – 2001. – 208с.
3. Горностай П.П. Гендерні студії: освітні перспективи (навч.-метод. матеріали). [Электронный ресурс] – К.: ПЦ "Фоліант", 2003. – С. 5-21.
Доступ до ресурсу: <http://gorn.kiev.ua/publ21.htm>
4. Изард К.Э. Психология эмоций. — СПб.: Питер, 2012 . — 464 с:
5. Лосева В.К., Луньков А.И. Психосексуальное развитие ребенка. — М.: А.П.О., 1995. — 52 с. Электронный ресурс. шлях доступу:
<http://www.klex.ru/bbj>
6. Холмогорова А. Эмоциональные расстройства и современная культура: на примере соматоформных, депрессивных и тревожных расстройств. / А. Холмогорова, Н. Гаранян. // Московский психотерапевтический журнал. – 1999. – №2. – С. 61-90.
7. Смульсон М. Л. Психологія розвитку інтелекту. / М. Л. Смульсон – К.: Нора-друк, 2003. –298 с.
8. Титаренко Т. М. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека: [навч. посіб.] / Т. М. Титаренко, Т. О. Ларіна. – К.: Марич, 2009. – 76 с. – (Серія “Бібліотечка соціального працівника”).
9. Холодная М. А. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума. / М. А. Холодная – СПб.: Питер, 2004. — 384 с.
10. Юрченко В. І. Етнопсихологічні чинники формування образу «Я» особистості [Електронний ресурс] / В. І. Юрченко // Рідна мова 13 – С. 35-39. Доступ до ресурсу:
http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/ridna_mowa_uk/index.php?page=pdf-rm-13.